

Анарбаева Г.А.

БАЙЫРКЫ ЧЫГЫШ ЦИВИЛИЗАЦИЯЛАРЫ

Анарбаева Г.А.

ЦИВИЛИЗАЦИИ ДРЕВНЕГО ВОСТОКА

G.A. Anarbayeva

CIVILIZATIONS OF THE ANCIENT EAST

УДК: 94

Бул макалада Байыркы Чыгыш цивилизациялардын пайда болушу, жашоо-тиричилиги, алардын гүлдөө жана кыйроо доорлору жөнүндө айтылган. Мындан сырткары, Байыркы Чыгыш цивилизациялардын адамдары, биринчи мамлекеттери, руханий баалуулуктары темаларына токтоло өтүлгөн. Цивилизациялар жөнүндө географиялык маалымат берилген. Андан сырткары, “цивилизация” түшүнүгү, цивилизациянын классификациясы жөнүндө жалпы маалымат берилген.

Негизги сөздөр: *Байыркы Чыгыш; цивилизация; мамлекет; цивилизациялардын классификациясы; коомчо; корпоративдик; традициялык цивилизациялар; руханий баалуулуктар.*

В этой статье описываются эпохи зарождения, расцвета и падения цивилизаций Древнего Востока. А также описывается бытовая жизнь людей Древнего Востока, первые государства и духовные ценности. В статье дается географическая информация о цивилизациях, о понятии «цивилизация» и ее классификации.

Ключевые слова: *Древний Восток; цивилизация; государство; классификация цивилизаций; община; корпоративность; традиционные цивилизации; духовные ценности.*

The article is about the ages of birth, prosperity and fall of the civilizations of the Ancient East. What is more, there is information about their daily life, people, first states and spiritual values. There is some geographical information about the civilizations. Moreover, there is general information about the “civilization” concept and classification of civilizations in this article.

Key words: *the Ancient East; civilization; state; classification of civilizations; community; corporatism; traditional civilizations; spiritual values.*

Даярдалган неолитикалык революцияга байланыштуу адамзаттын өнүгүүнүн жаңы дооруна өтүшү - цивилизацияга айланышы - б. з. ч. V-IV миң жылдардын чек арасында болгон.

“Цивилизация” - көп өлчөмдүү түшүнүк. Аны белгилүү маданият жана тарыхый типти түзгөн адамдардын тобу катары аныктайт. Бул жакта ой-жүгүртүүлөрүнүн бирдейлиги жөнүндө сөз болуп жатат - негиз салуучу акыл-ой байлыктарын жана идеалдарын түзгөн, айрым адамдын жана социалдык топтун жүрүм-турумунун стереотиптерин белгилеген дүйнөнү көрүүнүн системасы [1].

Цивилизация - бул маданият жана тарыхый типке таандык мамлекеттүүлүктүн, социалдык жашоонун, экономика жана маданияттын өзгөчө белгилерин курган мейкиндик менен убакытты

түзүүнүн ыкмасы. Цивилизацияны түзгөн факторлордун көптүгү учурда негизги факторлор болуп төмөнкүлөр эсептелинет: шаардын, мамлекеттин жана жазуунун бар болушу.

Хронологиялык жана геофикалык чектер менен чектелген ар бир цивилизация уникалдуу жана кайталанбас. Ар дайым өнүгүү учурунда болгон цивилизация пайда болуу, гүлдөө, бузулуу жана кыйроо стадиясынан өтөт. Цивилизация үч глобалдуу типке бөлүнөт:

- традициялык цивилизациялар;
- индустриялуу цивилизация;
- постиндустриялуу же информациялык цивилизация.

Чыгыш коому үчүн биринчи тип мүнөздүү. Чоң туруктуулук менен айырмаланган Чыгыштын цивилизациялары циклдүү өнүгүшөт. Башкача айтканда, бирдиктүү мамлекеттин пайда болуу жана бекемделиш фазасы өтөт, борбордон качма күчтөрдүн күчөөсү кесепетинен анын начарлоосу, андан кийин мамлекеттин кыйроосу менен байланыштуу социалдык-саясий катастрофа башталат. Өнүгүүнүн жаңы баскычында бул цикл кайталанып жатат.

Цивилизациянын бардык үч түрү ырааттуу түрдө бири-бирин алмаштырган Батыш Европада илгери адымдаган өнүгүү мүнөздүү. Башкача айтканда, коомдун өнүгүүсүнүн прогрессивдүү формаларына туруктуу чыгуусу (прогресс түшүнүгүнүн салыштырмалуулугуна карабастан).

Европа менен Азия кошулган жерде курулган Россия цивилизациясы Чыгыш менен Батыштын өнүгүү өзгөчөлүктөрүн синтездеген.

Традициялык цивилизациялардын өзгөчөлүктөрү. Традициялык цивилизацияларга байыркы чыгыш, антикалык жана орто кылымдык цивилизациялар кирет. Алардын үстөмдүгү б. з. ч. V-VI миң жыл - б. з. 1492-ж. аралыгына жана байыркылык, орто кылым мезгилдерди камтыйт.

Традициялык цивилизациянын негизи болуп коомчо саналат. Бара-бара коомчодо бар болгон уруулук байланыштар этникалык, чарбачылык, диний, профессионалдык байланыштар менен алмашат. Коомдун өнүгүүсүнүн базасы болуп уруулук түзүлүштөн энчи алган корпоративдик болуп саналат. Корпоративдик - нерселердин бар болгон тартибин сактоого чакырган социалдык, диний жана профессионалдык коомдоштукка адамдын камтылуусу.

Мында коомдоштуктун кызыкчылыктары инсандын кызыкчылыктарынын үстүндө турат жана анын менчигин коомчо башкарат. Корпорациянын кызыкчылыктары инсандын эркиндигин чектейт. Мындай система өзгөрүүнү жаман көрөт жана аябай консервативдүү. Көп учурларда традициялык цивилизацияларга ксенофобия мүнөздүү, башкача айтканда, бөтөн нерсени жактырбоо жана бөтөн нерседен коркуу, аны кастык нерсе менен окшоштуруу.

Традициялык цивилизациялардын экономикасынын негизи болуп табигый ресурстарды ээлеп алууга багытталган бейургаал типтүү айыл-чарба эсептелинет. Анын натыйжалуулугу аз, жана алынган артыктары кичине эле. Ошондуктан табигый чарба үстөм келет, жана рынок чоң роль ойнобойт.

Калктын басымдуу бөлүгү айылда жашайт. Шаарлар кол өнөр жана соода-сатыктын борбору болуп саналат, бирок шаар калкынын үлүшү чоң эмес.

Каада-салт саясий жана маданий жашоону уюштурат. Жогорку бийлик жерди ээлөө менен байланыштуу жана жекечилик түрдө болгон. Натыйжада коомдун иерархиялык түзүлүшү пайда болгон.

Европанын традициялык цивилизацияларга мүнөздүү башкарма түрү ыйык жана кол тийбес болуп эсептелген салттардын өзгөрүлбөстүгүнө негизделген.

Башкарманын башка түрү - харизматикалык (грекче *харизма* - сыйлык) - айкын башкаруучуга таандык өзгөчө сапаттарга байланыштуу. Чыгыш цивилизацияларына мүнөздүү бул башкарма түрү Европада социалдык кырсыктар доорунда түзүлгөн.

Өнүккөн жазуу системаларына карабастан, традициялык цивилизацияларда адамдардын көпчүлүгү сабатсыз болгон.

Традициялык цивилизациялардын өнүгүү жолдору. Традициялык цивилизациялардын өнүгүшү эки жол менен болуп жаткан. Биринчиси жеке эркиндик менен менчикти толук басуу жана ушул негизде мамлекет-коомчо түзүү. Бул жол табигый ресурстарга башкаларга караганда бай байыркы чыгыш коомдорго мүнөздүү. Жеке эркиндикти жана менчикти корпоративдик чектөөгө негизделген экинчи жол менен Европада түзүлгөн антикалык жана феодалдык коомдор баскан.

Антикалык дүйнө мезгилинде эркиндик менен менчиктин чектөөсү жарандык коомчогу тиешелүүлүккө байланыштуу; феодалдык доордо бул кубулуштар коомчонун кыйроосуна жараша корпоративдик кызыкчылыктар тарабынан басымдуулук кылынган.

Байыркы Чыгыш цивилизациялары. Б. з. ч. V-II миң жылдардын акырында Түндүк Африка жана Азияда пайда болгон цивилизацияларга Байыркы Чыгыш цивилизациялары кирет. Бири-биринден бөлүнүп өнүккөн бул цивилизациялар дарыя цивилизациялары болуп аталат, анткени алардын

пайда болуу жана жашоо-тиричилиги Нил, Тигр жана Ефрат, Инд жана Ганг, Хуанхэ жана Янцзы сыяктуу улуу дарыялар менен байланыштуу болгон [2].

Аларга Балкан жарым аралда жана Эгей архипелагынын аралдарында б. з. ч. II - I миң жылдын башында жашаган мамлекеттер типология жактан жакын болгон.

Байыркы Чыгыш цивилизациялары бири-биринден көз карандысыз пайда болгон. Алар жазуунун биринчи системаларын ойлоп табышкан, мамлекеттүүлүк принциптерин жана этника, социалдык, мүлк, кесип, дин жактан айырмаланган адамдардын кошо жашоочулук нормаларын түзүшкөн. Алардын тарыхый тажрыйбасы кийинки цивилизациялар тарабынан пайдаланылган [3].

Байыркы Чыгыштын адамы. Байыркы Чыгыш адамынын сезими мифологиялык болгон. Себеппатыйжа байланыштар ага сезим жана умтулууга бай болгон жекечилик күчтөр катары көрүнгөн.

Байыркы Чыгыш өлкөлөрүндө Аалам мамлекет менен окшоштурулган. Аякта түзүлгөн идеалды төмөнкү формула менен мүнөздөсө болот: “Биздин чынчыл коомубузда чынчыл жашоо, чынчыл ойлоо жана чынчыл аракет кылуу”. Жоош, токтоо, момун, кудайлар тарабынан белгиленген нерселердин тартибине баш ийген адам идеалга ылайык келген.

Кудайларга толук баш ийүүчүлүк моралдык баалуулуктардын жана үлгүлүү адамдын өзөгүнүн негизи болгон. Ага кекирейген, текебердүү, кежир адам карама-каршы болгон. Кудайларга баш ийбөө эң жаман күнөө болгон.

Дыйкан жана мал чарбачынын эмгеги эң жогорку баалуулуктардан бири болуп эсептелген, ынта - бакубатчылыкка жалгыз жол болгон. Кедейчиликте жамандыкты көрүшкөн, бирок байлык пайдага чаппоочулук менен жокчулук тарткандарга жардам берүү менен байланышпаса, ал толук жакшылык болуп саналбаган. Эреже катары акылмандуулук сыяктуу жогорку жыргалга ээ болуу маанилүү болгон.

Байыркы Чыгыш коомдорунун корпоративдиги үй-бүлөнү эң маанилүү баалуулуктардын бири кылган. Үй-бүлөлүк жашоонун нормасы жөнүндөгү түшүнүгү жубайлардын арасындагы макулдугу, көп балалуулук жана ата-энени сыйлоо менен байланыштуу болгон [4].

Байыркы Чыгыш мамлекети. Коомчолордун арасында жогорку бийликтен көз карандысыз экономикалык, саясий жана маданий байланыштардын жок болгондо борборлоштурулган мамлекет абдан чоң роль ойногон. Ал адамдардын аракет жана жоруктарын контролдогон, жөнгө салган жана багыттаган кудай күчү деп эсептелген.

Тартиптин негизи болуп эч нерсе менен чектелбеген жана эч ким тарабынан контролдонбогон падышанын бийлиги - жандуу кудай же башкы жрец. Ал жердин жогорку ээси, жогорку башкы командачы, соттун жогорку инстанциясы болгон.

Падышанын бийлигинин таянычы өзүнүн атынан башкарылган бюрократтык аппарат болгон.

Адам толугу менен мамлекеттин кол астында болгон. Ал коомчонун айрым мүчөсүн эмес, бүт коомчону эксплуатациялаган. Жердин колдонуучусу, башкача айтканда, коомчонун мүчөсү өзүнүн түшүмүнүн бөлүгүн мамлекетке берген, коомдук иштерди аткарып, рекруттук милдеттерин аткарган.

Мамлекеттүүлүктүн ушундай түрү деспотикалык деп аталат (грек тилинен *деспот* – *башкаруучу*). Байыркы Чыгыш өлкөлөрдүн социалдык дүрбөлөң жөнүндө түшүнүгү болгон эмес. Муну биз инсан жөнүндө түшүнүк жок болгону менен түшүндүрө алабыз. Коомдук сезимде пикирдештик өкүм сүргөн. *Падыша* менен *адилеттүүлүк* түшүнүктөрү бири-бирине кошулган, жеке менчик

менен социалдык түптү салттар жана мыйзам коргогон.

Байыркы Чыгыш азыркы замандагы цивилизациялардын чыккан жана өрчүгөн жери. Бул жакта биринчи мамлекеттер, биринчи шаарлар, жазуу системасы, таш архитектурасы, дүйнөлүк религиялар пайда болгон.

Адабияттар:

1. Ерасов Б.С. Цивилизациялар: универсалдар жана өзүнчөлүк. - М., Наука, 2002 ж.
2. Тураев Б.А. “Байыркы Чыгыш”. Брокгауз менен Ефраттын энциклопедиялык сөздүгү. - СПб., 1890-1907-жж.
3. Кузицина В. И Байыркы Чыгыштын тарыхы. - М., “Высшая школа”, 1999-ж.
4. Авдиев В.И. Байыркы Чыгыштын тарыхы. - Госполитиздат., 1953-ж.

Рецензент: к.и.н., доцент Смадияров С.А.